SIARTER ARCHWILIO MEWNOL

Uchelgais Gogledd Cymru
Ambition North Wales

Datganiad o Fwriad

Rhoi hyder i'r dinesydd a'r Cyd-Bwyllgor Corfforedig ar amgylchedd reolaeth a threfniadau llywodraethu'r corff drwy adrodd yn annibynnol ac yn wrthrychol i'r Prif Swyddog Ariannol (adran 151) a'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Mae archwilio mewnol yn cryfhau gallu'r corff i greu, amddiffyn, gwarchod a chynnal gwerth drwy ddarparu sicrwydd, cyngor, mewnweledìad a rhagwelediad annibynnol, gwrthrychol ac ar sail risg i'r Is Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r Rheolwyr.

SIARTER ARCHWILIO MEWNOL

1. DIBEN

1.1 Mae gwaith Archwilio Mewnol yn cryfhau gallu'r corff i greu, diogelu a chynnal gwerth drwy ddarparu sicrwydd, cyngor, mewnwelediad a rhagwelediad annibynnol, gwrthrychol ac ar sail risg i'r Is Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r Rheolwyr.

1.2 Mae Archwilio Mewnol yn cynorthwyo Cyd-Bwyllgor Corfforedig y Gogledd (Uchelgais Gogledd Cymru) i wella:

- Cyflawni ei amcanion yn llwyddiannus.
- Prosesau llywodraethu, rheoli risg, a rheolaethau.
- Gwneud penderfyniadau a goruchwylio.
- Enw da a hygrededd gyda'i randdeiliaid.
- Y gallu i wasanaethu buddiannau'r cyhoedd.

1.3 Mae'r Gwasanaeth Archwilio Mewnol yn fwyaf effeithiol pan:

- Mae'n cael ei gyflawni gan weithwyr proffesiynol yn unol â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang a'r gofynion ychwanegol fel y nodir yn Nodyn Cymhwyso'r Safonau yn Sector Cyhoeddus y DU, a'r Cod Ymarfer ar gyfer Llywodraethu Archwilio Mewnol yn Llywodraeth Leol y DU (y Cod) a gynhyrchwyd gan CIPFA.
- Mae'r swyddogaeth archwilio mewnol wedi'i lleoli'n annibynnol gydag atebolrwydd uniongyrchol i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
- Mae archwilwyr mewnol yn rhydd o ddylanwad diangen ac wedi ymrwymo i wneud asesiadau gwrthrychol.

Rôl a Chyfrifoldebau o fewn y Sector Cyhoeddus

1.4 Bydd y swyddogaeth Archwilio Mewnol yn y sector cyhoeddus yn canolbwyntio ar:

- Sicrhau cydymffurfiaeth â chyfreithiau a/neu reoliadau.
- Nodi cyfleoedd i wella effeithlonrwydd, effeithiolrwydd ac economi prosesau a rhaglenni.
- Penderfynu a yw adnoddau cyhoeddus yn cael eu diogelu'n ddigonol a'u defnyddio'n briodol i ddarparu gwasanaethau mewn modd teg.
- Asesu a yw perfformiad yn cyd-fynd â'i amcanion a'i nodau strategol.

2. MANDAD ARCHWILIO MEWNOL

2.1 Mae'r Mandad Archwilio Mewnol yn cyfeirio at awdurdod, rôl a chyfrifoldebau'r swyddogaeth archwilio mewnol, a roddir gan yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r ddeddfwriaeth berthnasol.

Awdurdod

2.2 Mae gofyniad statudol ar gyfer gwasanaeth Archwilio Mewnol mewn cyd bwyllgorau. Mae hyn ymhlyg yn Adran 151 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972, sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau "wneud trefniadau ar gyfer gweinyddu eu materion ariannol yn briodol a byddant yn sicrhau bod gan un o'u swyddogion gyfrifoldeb am weinyddu'r materion hynny".

2.3 Mae Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn datgan:

(1) Rhaid i gorff perthnasol gynnal system ddigonol ac effeithiol o archwilio mewnol o'i gofnodion cyfrifyddu a'i system o reoli mewnol.

(2) Rhaid i unrhyw swyddog neu aelod o'r corff hwnnw, os yw'r corff yn ei gwneud yn ofynnol—

(a) trefnu bod unrhyw ddogfennau'r corff sy'n ymwneud â'i gofnodion cyfrifyddu a chofnodion eraill ar gael fel y mae'n ymddangos i'r corff hwnnw ei fod yn angenrheidiol at ddibenion yr archwiliad; a

(b) rhoi i'r corff y cyfryw wybodaeth ac esboniad y mae'r corff hwnnw'n ystyried eu bod yn angenrheidiol at y diben hwnnw.

(3) Rhaid i gorff perthnasol mwy, o leiaf unwaith ym mhob blwyddyn, gynnal adolygiad o effeithiolrwydd ei archwiliad mewnol.

(4) Rhaid ystyried canfyddiadau'r adolygiad y cyfeirir ato ym mharagraff (3), fel rhan o'r ystyriaeth o'r system o reoli mewnol y cyfeirir ati yn rheoliad 5(3), gan y pwyllgor neu'r corff y cyfeirir ato yn y paragraff hwnnw.

2.4 Ymhellach, mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, fel y'i diwygiwyd gan Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021, yn ei gwneud yn ofynnol penodi Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio i oruchwylio trefniadau archwilio mewnol ac allanol yr awdurdod. Fodd bynnag, oherwydd bod CBC Gogledd Cymru yn endid corfforaethol ac yn gorff llywodraeth leol ynddo'i hun, mae'n briodol i gyfeirio at y pwyllgor perthnasol o fewn y CBC fel yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.

2.5 Mae awdurdod y swyddogaeth archwilio mewnol yng Nghyfansoddiad Uchelgais Gogledd Cymru a'r Siarter Archwilio Mewnol. Mae gan y Swyddogaeth Archwilio Mewnol awdurdod i:

- Gael mynediad llawn a digyfyngedig i'r holl swyddogaethau, data, cofnodion, gwybodaeth, eiddo ffisegol a phersonél sy'n berthnasol i gyflawni cyfrifoldebau archwilio mewnol. Mae Archwilwyr Mewnol yn atebol am gyfrinachedd a chofnodion a gwybodaeth diogelu.
- Dyrannu adnoddau, gosod amlder, dewis pynciau, pennu cwmpas gwaith, cymhwyso technegau, a chyfathrebu i gyflawni amcanion y swyddogaeth.
- Cael cymorth gan bersonél angenrheidiol y CBC a gwasanaethau arbenigol eraill o'r tu mewn neu'r tu allan i'r CBC i gwblhau gwasanaethau archwilio mewnol.

2.6 Mae Rheolau Gweithdrefn Ariannol Uchelgais Gogledd Cymru'n mynegi:

9.12	**ARCHWILIO MEWNOL**
9.12.1	Gweithredir y swyddogaeth Archwilio Mewnol yn unol â chynnwys y Cytundeb Lefel Gwasanaeth perthnasol.
9.12.2	Bydd y swyddogaeth Archwilio Mewnol yn cael ei chyflawni, cyn belled ag y bo'n ymarferol, yn unol â Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang.
9.12.3	Bydd y Strategaeth Archwilio Fewnol a'r cylch Gwaith yn cael eu cynnwys yn siarter Archwilio Mewnol y CBC sy'n cael ei adolygu a'i chymeradwyo gan y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
9.12.4	Bydd y Prif Weithredwr yn sicrhau bod gan y Rheolwr Archwilio Mewnol, neu ei gynrychiolydd awdurdodedig, yr awdurdod i:- (a) gael mynediad ar bob adeg resymol i unrhyw eiddo, dir neu safleoedd contract y CBC; (b) gael mynediad at yr holl gofnodion, dogfennau a gohebiaeth sy'n ymwneud ag unrhyw drafodion Ariannol a thrafodion eraill y CBC; (c) Ofyn am a derbyn unrhyw esboniadau sy'n angenrheidiol y neu barn hwy ynghylch unrhyw fater sy'n cael ei archwilio; (d) ofyn i unrhyw weithiwr yn y CBC gynhyrchu arian parod, storfeydd neu unrhyw eiddo arall o dan ei reolaeth.
9.12.5	Bydd y Prif Swyddog Cyllid yn cytuno ar y cynlluniau Archwilio tymor canolig a blynyddol a baratowyd gan y Rheolwr Archwilio Mewnol

	sy’n ystyried nodweddion a risgiau cymharol y gweithgareddau dan sylw. Bydd y cynlluniau’n cael eu cymeradwyo gan y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
9.12.6	Bydd yr holl reolwyr perthnasol yn ystyried ac yn ymateb yn brydlon i gamau gweithredu y cytunwyd arnynt mewn adroddiadau Archwilio. Bydd Uwch Reolwyr yn sicrhau bod unrhyw gamau y cytunwyd arnynt sy’n deillio o ganfyddiadau Archwilio yn cael eu cyflawni mewn modd amserol ac effeithlon yn unol â’r cynllun gweithredu y cytunwyd arno.
9.12.7	Bydd y Rheolwr Archwilio Mewnol yn adrodd yn rheolaidd i’r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio: (a) Ar ganlyniadau Gwaith Archwilio Mewnol yn y cyfnod blaenorol. (b) Ar unrhyw wendidau rheoli sylweddol a ddarganfuwyd neu a archwiliwyd. (c) Ar unrhyw argymhellion Archwilio na chawsant eu gweithredu o fewn yr amserlen y cytunwyd arni, pan fyddai methiant i weithredu ar yr argymhellion hynny yn ymestyn gwendid rheoli sylweddol. (d) Cynnydd ar ôl cwblhau’r Cynllun Archwilio Mewnol ar gyfer y flwyddyn gyfredol.

Annibyniaeth, Sefyllfa a Pherthnasoedd Adrodd

2.7 Mae'r Safonau'n cynnwys terminoleg y mae angen ei diffinio'n glir yn y Siarter leol, sef y "Bwrdd", y "Prif Weithredwr Archwilio" a'r "Uwch Reolwyr".

<u>"Bwrdd"</u>

Mae'r Safonau yn diffinio'r Bwrdd fel ***"y corff lefel uchaf sy'n gyfrifol am lywodraethu".***

Yn unol â Chyfansoddiad Uchelgais Gogledd Cymru, mae ystyried ac ymateb i adroddiadau gan y Gwasanaeth Archwilio Mewnol yn swyddogaeth sydd wedi'i dirprwyo i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.

At ddibenion y Siarter Archwilio Mewnol hon, felly, mae'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn ymgymryd â'r rôl "Bwrdd" er mwyn bodloni gofynion y Safonau.

"Prif Weithredwr Archwilio"

Y Rheolwr Archwilio yw'r *"Prif Weithredwr Archwilio"* yn unol â'r derminoleg yn y Safonau.

"Uwch Reolwyr"

Diffinnir "Uwch Reolwyr" fel "***lefel uchaf o reolaeth weithredol sefydliad sy'n atebol i'r bwrdd yn y pen draw am weithredu penderfyniadau strategol y sefydliad, fel arfer grŵp o bersonau sy'n cynnwys y prif swyddog gweithredol neu bennaeth y sefydliad".***

2.8 Yn Uchelgais Gogledd Cymru, y Prif Swyddog Pennaeth Cyllid yw'r swyddog sy'n gyfrifol am "weinyddu materion ariannol y CBC yn briodol" yn unol ag adran 151 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972.

2.9 Yng nghyd-destun cyfathrebu canlyniadau'r gwaith archwilio mewnol a thrafod y cynllun gwaith, mae'r Rheolwr Archwilio yn atebol i'r Prif Weithredwr a'r Prif Swyddog Cyllid, ond mae ganddo/ganddi'r rhyddid i adrodd yn uniongyrchol i'r Swyddog Monitro neu'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio os yw ef/hi o'r farn bod hyn yn angenrheidiol, ac yn ymarferol, y Rheolwr Archwilio sy'n rhyddhau'r holl adroddiadau i gwsmeriaid Archwilio Mewnol.

2.10 Bydd y Rheolwr Archwilio yn cadarnhau i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, o leiaf bob blwyddyn, annibyniaeth sefydliadol y swyddogaeth archwilio mewnol. Os nad yw'r strwythur llywodraethu yn cefnogi annibyniaeth sefydliadol, bydd y Rheolwr Archwilio yn dogfennu nodweddion y strwythur llywodraethu sy'n cyfyngu ar annibyniaeth ac unrhyw fesurau diogelu a ddefnyddir i gyflawni'r egwyddor o annibyniaeth.

2.11 Bydd y Rheolwr Archwilio yn datgelu i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio unrhyw ymyrraeth y mae archwilwyr mewnol yn eu hwynebu mewn perthynas â chwmpas, perfformiad neu gyfathrebu gwaith a chanlyniadau archwilio mewnol. Bydd y datgeliad yn cynnwys cyfathrebu goblygiadau ymyrraeth o'r fath ar effeithiolrwydd a gallu'r swyddogaeth archwilio mewnol i gyflawni ei mandad.

2.12 Yn unol â Chod Ymarfer CIPFA ar gyfer Llywodraethu Archwilio Mewnol yn Llywodraeth Leol y DU (2025) (sydd hefyd yn berthnasol i CBC) ar ran y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, mae'r uwch reolwyr wedi sefydlu a gwneud trefniadau i ddiogelu annibyniaeth archwilio mewnol. Mae'r trefniadau hyn yn cynnwys:

- Sicrhau bod mynediad archwilio mewnol at staff a chofnodion, fel y nodir yn y rheoliadau a'r siarter, yn gweithredu'n rhydd ac heb unrhyw ymyrraeth i'w gwmpas, cynnal gweithgareddau na chyfathrebu canlyniadau.

- Sicrhau bod y Rheolwr Archwilio yn adrodd ei hun i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ar waith archwilio mewnol.
- Darparu cyfleoedd i'r Rheolwr Archwilio gwrdd â'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio heb uwch reolwyr yn bresennol. Rhaid cynnal o leiaf un cyfarfod o'r fath bob blwyddyn.
- Pan fydd amhariadau gwirioneddol neu bosibl i annibyniaeth archwilio mewnol, bydd uwch reolwyr yn gweithio gyda'r Rheolwr Archwilio i'w dileu neu eu lleihau neu sicrhau bod mesurau diogelwch yn gweithredu'n effeithiol.
- Cydnabod, os oes gan y Rheolwr Archwilio rolau a chyfrifoldebau ychwanegol y tu hwnt i archwilio mewnol neu os cynigir rolau newydd, y gallai hynny effeithio ar annibyniaeth a pherfformiad archwilio mewnol, y bydd yr effaith yn cael ei thrafod gyda'r Rheolwr Archwilio a cheisir barn yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
- Lle bo angen, rhaid i uwch reolwyr roi mesurau diogelu priodol i amddiffyn annibyniaeth archwilio mewnol a chefnogi cydymffurfiaeth â safonau proffesiynol.

Newidiadau i'r Mandad a'r Siarter Archwilio Mewnol

2.13 Gall amgylchiadau gyfiawnhau trafodaeth ddilynol rhwng y Rheolwr Archwilio, yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, a'r uwch reolwyr ar y mandad archwilio mewnol neu agweddau eraill ar y Siarter archwilio mewnol. Gall amgylchiadau o'r fath gynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i:

- Newid sylweddol yn y Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang.
- Ad-drefnu sylweddol o fewn y sefydliad.
- Newidiadau sylweddol i'r Rheolwr Archwilio, yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, a/neu'r uwch reolwyr.
- Newidiadau sylweddol i strategaethau, amcanion, proffil risg y sefydliad, neu'r amgylchedd y mae'r sefydliad yn gweithredu ynddo.
- Cyfreithiau neu reoliadau newydd a allai effeithio ar natur a/neu gwmpas gwasanaethau archwilio mewnol.

3. Goruchwyliaeth yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio

3.1 Mae dyletswyddau’r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio wedi eu manylu yn Rheol Gweithdrefn Ariannol 9.2.3 sy’n *nodi "Bydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn gweithredu'r gofynion statudol a osodir arno yn unol â Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011. Mae hyn yn cynnwys monitro ac adolygu priodoldeb cyllidebau, strategaeth ariannol, cyfrifyddu, a rheolaeth ariannol y CBC a'i holl wasanaethau trwy adolygu gweithdrefnau ariannol, hyrwyddo rheoli risg, rheolaeth fewnol a llywodraethu da a datblygu diwylliant sy'n milwriaethu yn erbyn twyll."*

3.2 Er mwyn sefydlu, cynnal a sicrhau bod gan swyddogaeth Archwilio Mewnol ddigon o awdurdod i gyflawni ei ddyletswyddau, bydd y Prif Swyddog Cyllid/Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn:

- Trafod gyda'r Rheolwr Archwilio a'r uwch reolwyr, fel y bo'n briodol, awdurdod, rôl, cyfrifoldebau, cwmpas a gwasanaethau (sicrwydd a/neu gyngor) y swyddogaeth Archwilio Mewnol.
- Sicrhau bod gan y Rheolwr Archwilio fynediad digyfyngedig i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac yn rhyngweithio â'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, gan gynnwys mewn cyfarfod preifat heb uwch reolwyr yn bresennol.
- Trafod gyda'r Rheolwr Archwilio a'r uwch reolwyr pynciau eraill y dylid eu cynnwys yn y Siarter Archwilio Mewnol.
- Cymeradwyo siarter y swyddogaeth archwilio mewnol, sy'n cynnwys y mandad archwilio mewnol a chwmpas a mathau o wasanaethau archwilio mewnol.
- Adolygu'r siarter archwilio mewnol o bryd i'w gilydd gyda'r Rheolwr Archwilio i ystyried newidiadau sy'n effeithio ar y sefydliad, megis cyflogi prif weithredwr archwilio newydd (rheolwr archwilio) neu newidiadau yn y math, difrifoldeb a rhyng-ddibyniaeth risgiau i'r sefydliad; a chymeradwyo'r siarter archwilio mewnol.
- Cymeradwyo'r cynllun archwilio mewnol sy'n seiliedig ar risg.
- Derbyn cyfathrebiadau gan y Rheolwr Archwilio am y swyddogaeth archwilio mewnol gan gynnwys ei berfformiad mewn perthynas â'i gynllun.
- Sicrhau bod rhaglen sicrhau ansawdd a gwella wedi'i sefydlu a'i hadolygu'n flynyddol.
- Gwneud ymholiadau priodol i'r uwch reolwyr a'r Rheolwr Archwilio i benderfynu a yw cwmpas neu gyfyngiadau adnoddau yn amhriodol.
- Trafod gyda'r Rheolwr Archwilio a'r uwch reolwyr yr "amodau hanfodol" a ddisgrifir yn y Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang.
- Adolygu cynnwys y Cytundeb Lefel Gwasanaeth rhwng Uchelgais Gogledd Cymru a’r Gwasanaeth Archwilio Mewnol o bryd i’w gilydd.

4. Cyfrifoldebau Rheolwr Archwilio

Moeseg a Phroffesiynoldeb

4.1 Bydd y Rheolwr Archwilio yn sicrhau bod archwilwyr mewnol yn:

- Cydymffurfio â'r Safonau Byd-eang, y Nodyn Cymhwyso a'r Cod Ymarfer gan gynnwys egwyddorion Moeseg a Phroffesiynoldeb: uniondeb, gwrthrychedd, cymhwysedd, gofal proffesiynol dyledus, a chyfrinachedd. (Gweler Atodiad A).
- Cydymffurfio â Saith Egwyddor Bywyd Cyhoeddus (Egwyddorion Nolan), (anhunanoldeb, uniondeb, gwrthrychedd, atebolrwydd, gonestrwydd ac arweinyddiaeth).
- Bydd yn ofynnol i bob archwilydd mewnol lofnodi Datganiad Annibyniaeth Archwilydd bob blwyddyn sy'n ymgorffori'r ddyletswydd i gadw at y Saith Egwyddor Bywyd Cyhoeddus.
- Deall, parchu, cwrdd a chyfrannu at ddisgwyliadau cyfreithlon a moesegol y sefydliad a gallu cydnabod ymddygiad sy'n groes i'r disgwyliadau hynny.
- Annog a hyrwyddo diwylliant sy'n seiliedig ar foeseg yn y sefydliad.
- Adrodd ymddygiad sefydliadol sy'n anghyson â disgwyliadau moesegol y sefydliad, fel y disgrifir mewn polisïau a gweithdrefnau perthnasol.

Gwrthrychedd

4.2 Bydd y Rheolwr Archwilio yn sicrhau bod y swyddogaeth archwilio mewnol yn parhau i fod yn rhydd o bob amodau sy'n bygwth gallu archwilwyr mewnol i gyflawni eu cyfrifoldebau mewn modd diduedd, gan gynnwys materion dewis ymgysylltu, cwmpas, gweithdrefnau, amlder, amseru, a chyfathrebu.

4.3 Os yw'r Rheolwr Archwilio yn penderfynu y gall gwrthrychedd gael ei amharu mewn gwirionedd neu ymddangosiad, bydd manylion yr amhariad yn cael eu datgelu i bartïon priodol.

4.4 Bydd archwilwyr mewnol yn cynnal agwedd feddyliol ddiduedd sy'n caniatáu iddynt gyflawni ymrwymiadau yn wrthrychol fel eu bod yn credu yn eu cynnyrch gwaith, nad ydynt yn peryglu ansawdd, ac nad ydynt yn darostwng eu barn ar faterion archwilio i eraill, naill ai mewn gwirionedd neu ymddangosiad.

4.5 Ni fydd gan archwilwyr mewnol unrhyw gyfrifoldeb gweithredol uniongyrchol nac awdurdod dros unrhyw un o'r gweithgareddau y maent yn eu hadolygu. Yn unol â hynny, ni fydd archwilwyr mewnol yn gweithredu rheolaethau mewnol, yn datblygu gweithdrefnau, yn gosod systemau, nac yn cymryd rhan mewn gweithgareddau eraill a allai amharu ar eu barn, gan gynnwys:

- Asesu gweithrediadau penodol yr oedd ganddynt gyfrifoldeb amdanynt yn ystod y flwyddyn flaenorol.
- Cyflawni dyletswyddau gweithredol i'r CBC neu ei gysylltiedigion.

- Cychwyn neu gymeradwyo trafodion allanol i'r swyddogaeth archwilio mewnol.
- Cyfarwyddo gweithgareddau unrhyw weithiwr y CBC nad yw'n cael ei gyflogi gan y swyddogaeth archwilio mewnol, ac eithrio lle mae gweithwyr o'r fath wedi'u neilltuo'n briodol i dimau archwilio mewnol neu i gynorthwyo archwilwyr mewnol.

4.6 Bydd archwilwyr mewnol yn:

- Datgelu amhariadau annibyniaeth neu wrthrychedd, mewn gwirionedd neu ymddangosiad i bartïon priodol pob blwyddyn o leiaf, i'r Rheolwr Archwilio, yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, rheolwyr neu eraill.
- Arddangos gwrthrychedd proffesiynol wrth gasglu, gwerthuso a chyfathrebu gwybodaeth.
- Gwneud asesiadau cytbwys o'r holl ffeithiau ac amgylchiadau sydd ar gael ac yn berthnasol.
- Cymryd rhagofalon angenrheidiol i osgoi gwrthdaro buddiannau, rhagfarn, a dylanwad gormodol.

Rheoli'r Swyddogaeth Archwilio Mewnol

4.7 Mae gan y Rheolwr Archwilio gyfrifoldeb i:

- Ddatblygu cynllun archwilio mewnol, bob blwyddyn o leiaf, sy'n seiliedig ar risg sy'n ystyried mewnbwn yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr. Trafod y cynllun gyda'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr a chyflwyno'r cynllun i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio i'w adolygu a'i gymeradwyo.
- Cyfathrebu effaith cyfyngiadau adnoddau ar y cynllun archwilio mewnol i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr.
- Adolygu ac addasu'r cynllun archwilio mewnol, yn ôl yr angen, mewn ymateb i newidiadau ym musnes, risgiau, gweithrediadau, rhaglenni, systemau a rheolaethau'r CBC.
- Cyfathrebu â'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr os oes newidiadau interim sylweddol i'r cynllun archwilio mewnol.
- Sicrhau bod ymrwymiadau archwilio mewnol yn cael eu cyflawni, eu dogfennu a'u cyfathrebu yn unol â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang a chyfreithiau a/neu reoliadau.
- Dilyn canfyddiadau ymgysylltu a chadarnhau gweithrediad argymhellion neu gynlluniau gweithredu a chyfathrebu canlyniadau'r gwasanaethau archwilio mewnol i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr o bryd i'w gilydd ac ar gyfer pob ymgysylltiad fel bo'n briodol.

- Sicrhau bod y swyddogaeth archwilio mewnol gyda'i gilydd yn meddu ar neu'n cael y wybodaeth, y sgiliau a'r cymwyseddau a'r cymwysterau eraill sydd eu hangen i fodloni gofynion y Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang a chyflawni'r mandad archwilio mewnol.
- Adnabod ac ystyried tueddiadau a materion sy'n dod i'r amlwg a allai effeithio ar y CBC a chyfathrebu â'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr fel bo'n briodol.
- Ystyried tueddiadau sy'n dod i'r amlwg ac arferion llwyddiannus mewn archwilio mewnol.
- Sefydlu a sicrhau cadw at fethodolegau sydd wedi'u cynllunio i lywio'r swyddogaeth archwilio mewnol.
- Sicrhau cadw at bolisïau a gweithdrefnau perthnasol y CBC oni bai bod polisïau a gweithdrefnau o'r fath yn gwrthdaro â'r siarter archwilio mewnol neu'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang. Bydd unrhyw wrthdaro o'r fath yn cael eu datrys neu eu dogfennu a'u cyfathrebu i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr.
- Cydlynu gweithgareddau ac ystyried dibynnu ar waith darparwyr mewnol ac allanol eraill o wasanaethau sicrwydd a chynghori. Os nad yw'r Rheolwr Archwilio yn gallu cyflawni lefel briodol o gydlynu, rhaid cyfathrebu'r mater i'r uwch reolwyr ac os oes angen ei gyfeirio i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.

4.8 Er mwyn hwyluso gwaith yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, bydd y Rheolwr Archwilio yn:

- Mynychu cyfarfod y pwyllgor a chyfrannu at y rhaglen
- Cymryd rhan yn adolygiad y pwyllgor o'i gylch gwaith a'i effeithiolrwydd ei hun
- Ceisio sicrhau bod y pwyllgor yn derbyn ac yn deall dogfennau sy'n disgrifio sut y bydd archwilio mewnol yn cyflawni ei amcanion (e.e. y cynllun seiliedig ar risg, rhaglenni gwaith blynyddol, adroddiadau cynnydd)

Cyfathrebu

4.9 Bydd y Rheolwr Archwilio yn adrodd yn rheolaidd (ar gyfnodau y cytunwyd arnynt) i'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr ynglŷn â:

- Mandad y swyddogaeth archwilio mewnol a Siarter Archwilio Mewnol.
- Y cynllun archwilio mewnol a pherfformiad mewn perthynas â'i gynllun.
- Diwygiadau sylweddol i'r cynllun archwilio mewnol.
- Amhariadau posib i annibyniaeth, gan gynnwys datgeliadau perthnasol fel bo'n berthnasol.

- Canlyniadau'r rhaglen sicrwydd a gwella ansawdd, sy'n cynnwys cydymffurfiaeth y swyddogaeth archwilio mewnol â Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yr IIA a chynlluniau gweithredu i fynd i'r afael â diffygion a chyfleoedd i wella'r swyddogaeth archwilio mewnol.
- Amlygiad risg sylweddol a materion rheoli, gan gynnwys risgiau twyll, materion llywodraethu, a meysydd ffocws eraill ar gyfer yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a allai ymyrryd â chyflawni amcanion strategol y CBC.
- Canlyniadau gwasanaethau sicrwydd a chynghori.
- Ymatebion rheolwyr i risg y mae'r swyddogaeth archwilio mewnol yn pennu ei bod yn annerbyniol neu dderbyn risg sydd y tu hwnt i archwaeth risg y CBC.
- Ymlyniad at y Cytundeb Lefel Gwasanaeth.

4.10 Bydd adroddiad ffurfiol yn cael ei ysgrifennu ar gyfer y rhan fwyaf o aseiniadau archwilio, ac eithrio rhai archwiliadau bach lle na ddarganfuwyd gwendidau sylweddol a lle nad oedd angen adroddiad archwilio llawn. Yn yr achosion hyn, bydd memoranda yn cael eu hanfon at y swyddogion perthnasol.

4.11 Lle'n briodol, bydd pob adroddiad yn cael ei gosod mewn un o bedair lefel sicrwydd. Bydd y lefel sicrwydd a ddarperir yn seiliedig ar werthusiad o'r amgylchedd reolaeth fewnol a nifer y risgiau a adnabuwyd ynghyd â'u sgôr risg.

Bydd y sgôr risg gyfredol yn syrthio i un o bedwar categori risg sef:

LEFEL RISG	SGÔR
UCHEL IAWN	**20 – 25**
UCHEL	**12 – 16**
CANOLIG	**6 - 10**
ISEL	**1 - 5**

4.12 Mae lefelau cyffredinol yr archwiliadau fel y dangosir yn y tabl isod:

LEFEL SICRWYDD	DIFFINIAD
UCHEL	Gellir datgan sicrwydd priodoldeb gan y gellir dibynnu ar y rheolaethau mewnol mewn lle i gyflawni amcanion.
DIGONOL	Mae rheolaethau mewn lle i gyflawni amcanion ond bod agweddau lle gellir tynhau ar y trefniadau i liniaru'r risgiau ymhellach.
CYFYNGEDIG	Er bod rheolaethau yn eu lle, mae angen gwella cydymffurfiaeth â’r rheolaethau a/neu gyflwyno rheolaethau newydd i leihau'r risgiau mae'r gwasanaeth yn agored iddynt.
DIM SICRWYDD	Ystyrir bod y rheolaethau sydd yn eu lle yn annigonol gyda methiant i gyflawni amcanion.

Mae'r defnydd o lefelau sicrwydd yn debygol o fod yn llai priodol ar gyfer adroddiadau sydd wedi'u paratoi yn dilyn ymchwiliad arbennig, neu ar gyfer gwaith sy'n cynnwys agweddau "ymgynghori".

4.13 Ar ôl cwblhau'r gwaith archwilio, paratoir adroddiad drafft o'r darganfyddiadau yn ogystal ag unrhyw feysydd o risgiau a adnabuwyd ar gyfer y rheolwyr perthnasol fel bod ganddynt gyfle i ystyried y darganfyddiadau a datrysiadau posibl i liniaru risgiau a chywiro unrhyw wallau ffeithiol. Rhoddir cyfnod o 2-3 wythnos i reolwyr ymateb i'r drafft, ond ystyrir cyfnod hirach os derbynnir cais am estyniad. Os na dderbynnir ymateb erbyn y dyddiad penodedig, tybir bod yr adroddiad yn dderbyniol a bydd adroddiad terfynol yn cael ei gyhoeddi. Os derbynnir sylwadau, bydd y rhain yn cael eu hystyried (a gellir addasu'r adroddiad drafft neu beidio) cyn rhyddhau'r adroddiad terfynol. Os nad oes cytundeb i liniaru risg(iau), bydd hynny'n derbyn sylw yn yr adroddiad terfynol.

4.14 Ar ôl cyfnod priodol, bydd Archwilio Mewnol yn cynnal profion dilynol i sicrhau bod yr hyn y cytunwyd arnynt yn weithredol. Bydd canlyniadau'r gwaith dilynol yn cael eu hadrodd i'r Prif Swyddogion a'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.

5. Rhaglen Sicrwydd Ansawdd a Gwella

5.1 Bydd y Rheolwr Archwilio yn datblygu, gweithredu a chynnal Rhaglen Sicrwydd Ansawdd a Gwella (QAIP) sy'n cwmpasu pob agwedd o'r swyddogaeth archwilio mewnol. Bydd y QAIP yn cynnwys asesiadau allanol a mewnol o gydymffurfiaeth y swyddogaeth archwilio mewnol â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang a'r Cod Ymarfer, yn ogystal â mesur perfformiad i asesu cynnydd y swyddogaeth archwilio mewnol tuag at gyflawni ei hamcanion a hyrwyddo gwelliant parhaus.

5.2 Bydd y rhaglen hefyd yn asesu cydymffurfiaeth â chyfreithiau a/neu reoliadau sy'n berthnasol i archwilio mewnol megis Nodyn Cymhwyso Gosodwyr Safonau Archwilio Mewnol Perthnasol (RIASS) a Chod Ymarfer CIPFA.

5.3 Os yw'n berthnasol, bydd yr asesiad yn cynnwys cynlluniau i fynd i'r afael â diffygion a chyfleoedd gwella'r swyddogaeth archwilio mewnol.

5.4 Yn flynyddol, bydd y Rheolwr Archwilio yn cyfathrebu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r uwch reolwyr am Raglen Sicrwydd Ansawdd a Gwella y swyddogaeth archwilio mewnol, gan gynnwys canlyniadau hunanasesu mewnol (monitro parhaus a hunanasesu cyfnodol) ac asesiadau allanol.

5.5 Bydd asesiadau allanol yn cael eu cynnal o leiaf unwaith bob pum mlynedd gan aseswr neu dîm asesu annibynnol sydd â chymwysterau priodol o'r tu allan i'r Cyngor.

6. Cwmpas a Mathau o Wasanaethau Archwilio Mewnol

6.1 Mae cwmpas archwilio mewnol yn cwmpasu holl ehangder y sefydliad, gan gynnwys holl weithgareddau, asedau a phersonél y CBC.

6.2 Mae cwmpas gweithgareddau archwilio mewnol hefyd yn cwmpasu, ond heb fod yn gyfyngedig i:

- Archwiliad gwrthrychol o dystiolaeth i ddarparu sicrwydd a chyngor annibynnol i'r rheolwyr a'r Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ar reoli risg, llywodraethu a rheolaethau mewnol.
- Hyrwyddo diwylliant gwrth-dwyll, gwrth-lwgrwobrwyo a gwrth-lygredd o fewn y CBC i gynorthwyo i atal a chanfod twyll ac i ymchwilio i honiadau o dwyllo, llwgrwobrwyo, llygredd ac anghysondebau eraill.

7. CEFNOGAETH AR GYFER ARCHWILIO MEWNOL

7.1 Yn unol â Chod Ymarfer CIPFA ar gyfer Llywodraethu Archwilio Mewnol yn Llywodraeth Leol y DU (2025), mae gweithgareddau archwilio mewnol yn gofyn am fynediad at uwch reolwyr, yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, a chael cefnogaeth ganddynt. Mae cefnogaeth yn caniatáu i archwilio mewnol gymhwyso eu mandad a'u siarter yn ymarferol a bodloni disgwyliadau.

7.2 Mae cefnogaeth yn golygu:

- Hyrwyddo rôl a gwaith archwilio mewnol i'r staff o fewn yr awdurdod ac i sefydliadau partner y bydd archwilio mewnol yn gweithio gyda nhw.
- Hwyluso mynediad at uwch reolwyr, yr Is-Bwyllgor Archwilio ac archwilydd allanol yr awdurdod.
- Cynorthwyo, lle bo hynny'n bosibl, gyda mynediad at sicrwydd darparwr allanol fel rheoleiddwyr, arolygwyr ac ymgynghorwyr.
- Ymgysylltu'n adeiladol â darganfyddiadau, barn a chyngor archwilio mewnol.
- Adeiladu ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o bwysigrwydd llywodraethu da, rheoli risg a rheolaeth fewnol ar gyfer llwyddiant yr awdurdod, ac o gyfraniadau archwilio mewnol.

7.3 Gall yr Is-Bwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ddangos ei gefnogaeth i archwilio mewnol drwy:

- holi uwch reolwyr a'r Rheolwr Archwilio am unrhyw gyfyngiadau ar gwmpas, mynediad, awdurdod neu adnoddau archwilio mewnol sy'n cyfyngu ar ei allu i gyflawni ei gyfrifoldebau'n effeithiol.

- ystyried y cynllun archwilio neu'r cwmpas cynllunio a chymeradwyo neu argymell cymeradwyaeth yn ffurfiol fel bo'n briodol.
- cyfarfod o leiaf bob blwyddyn gyda'r Rheolwr Archwilio mewn sesiynau heb uwch reolwyr yn bresennol.

Atodiad A

MOESEG A PHROFFESIYNOLDEB

Mae'n ofynnol i bob archwilydd mewnol gydymffurfio â safonau moeseg a phroffesiynoldeb. Os disgwylir i archwilwyr mewnol gydymffurfio â chodau moeseg, ymddygiad neu ymddygiad eraill, fel rhai sefydliad, disgwylir cydymffurfiaeth â'r egwyddorion a'r safonau moeseg a phroffesiynoldeb a gynhwysir yma o hyd. Nid yw'r ffaith nad yw ymddygiad penodol yn cael ei grybwyll yn yr egwyddorion a'r safonau hyn yn ei atal rhag cael ei ystyried yn annerbyniol neu'n anghredadwy.

Er bod archwilwyr mewnol yn gyfrifol am eu cydymffurfiaeth eu hunain, disgwylir i'r prif weithredwr archwilio gefnogi a hyrwyddo cydymffurfiaeth â'r egwyddorion a'r safonau ym maes Moeseg a Phroffesiynoldeb trwy ddarparu cyfleoedd ar gyfer hyfforddiant ac arweiniad. Gall y prif weithredwr archwilio ddewis dirprwyo cyfrifoldebau penodol ar gyfer rheoli cydymffurfiaeth ond mae'n cadw atebolrwydd am foeseg a phroffesiynoldeb y swyddogaeth archwilio mewnol.

Egwyddor 1 Dangos Uniondeb

Mae archwilwyr mewnol yn dangos uniondeb yn eu gwaith a'u hymddygiad.

Mae uniondeb yn ymddygiad a nodweddir drwy gadw at egwyddorion moesol a moesegol, gan gynnwys dangos gonestrwydd a'r dewrder i weithredu yn seiliedig ar ffeithiau perthnasol, hyd yn oed pan fyddwch yn wynebu pwysau i wneud fel arall, neu pan allai gwneud hynny greu canlyniadau personol neu sefydliadol andwyol posib. Yn syml iawn, disgwylir i archwilwyr mewnol ddweud y gwir a gwneud y peth iawn, hyd yn oed pan fydd hynny'n anghyfforddus neu'n anodd.

Uniondeb yw sylfaen egwyddorion eraill moeseg a phroffesiynoldeb, gan gynnwys gwrthrychedd, cymhwysedd, gofal proffesiynol dyledus, a chyfrinachedd. Mae uniondeb archwilwyr mewnol yn hanfodol i sefydlu ymddiriedaeth ac ennill parch.

Safon 1.1 Gonestrwydd a Dewrder Proffesiynol

Rhaid i archwilwyr mewnol gyflawni eu gwaith gyda gonestrwydd a dewrder proffesiynol.

Rhaid i archwilwyr mewnol fod yn onest, yn gywir, yn glir, yn agored, ac yn barchus ym mhob perthynas broffesiynol a chyfathrebu, hyd yn oed wrth fynegi amheuaeth neu gynnig safbwynt gwrthwynebol. Rhaid i archwilwyr mewnol beidio â gwneud datganiadau ffug, camarweiniol neu dwyllodrus, na chuddio neu hepgor darganfyddiadau neu wybodaeth berthnasol arall o gyfathrebu. Rhaid i archwilwyr mewnol ddatgelu'r holl ffeithiau materol sy'n hysbys iddynt a allai, os nad ydynt yn cael eu datgelu, effeithio ar allu'r sefydliad i wneud penderfyniadau gwybodus.

Rhaid i archwilwyr mewnol arddangos dewrder proffesiynol trwy gyfathrebu'n wirioneddol a chymryd camau priodol, hyd yn oed pan fyddant yn wynebu dilemâu a sefyllfaoedd anodd.

Rhaid i'r prif weithredwr archwilio gynnal amgylchedd gwaith lle mae archwilwyr mewnol yn teimlo eu bod yn cael eu cefnogi wrth fynegi canlyniadau ymgysylltu cyfreithlon, sy'n seiliedig ar dystiolaeth, boed yn ffafriol neu'n anffafriol.

Safon 1.2 Disgwyliadau Moesegol Sefydliadol

Rhaid i archwilwyr mewnol ddeall, parchu, cwrdd a chyfrannu at ddisgwyliadau cyfreithlon a moesegol y sefydliad a rhaid iddynt allu cydnabod ymddygiad sy'n groes i'r disgwyliadau hynny.

Rhaid i archwilwyr mewnol annog a hyrwyddo diwylliant sy'n seiliedig ar foeseg yn y sefydliad. Os yw archwilwyr mewnol yn adnabod ymddygiad o fewn y sefydliad sy'n anghyson â disgwyliadau moesegol y sefydliad, rhaid iddynt adrodd y pryder yn unol â pholisïau a gweithdrefnau perthnasol.

Safon 1.3 Ymddygiad Cyfreithiol a Moesegol

Rhaid i archwilwyr mewnol beidio â chymryd rhan mewn unrhyw weithgaredd sy'n anghyfreithlon neu'n anghredadwy i'r sefydliad neu'r proffesiwn archwilio mewnol neu a allai niweidio'r sefydliad neu ei weithwyr.

Rhaid i archwilwyr mewnol ddeall a chydymffurfio â'r deddfau a/neu'r rheoliadau sy'n berthnasol i'r CBC, llywodraeth leol a'r awdurdodaethau lle mae'r sefydliad yn gweithredu, gan gynnwys gwneud datgeliadau yn ôl yr angen.

Os yw archwilwyr mewnol yn adnabod toriadau cyfreithiol neu reoleiddiol, rhaid iddynt adrodd digwyddiadau o'r fath i unigolion neu endidau sydd â'r awdurdod i gymryd camau priodol, fel y nodir mewn deddfau, rheoliadau, a pholisïau a gweithdrefnau perthnasol.

Egwyddor 2 Cynnal Gwrthrychedd

Mae archwilwyr mewnol yn cynnal agwedd ddiduedd wrth gyflawni gwasanaethau archwilio mewnol a gwneud penderfyniadau.

Mae gwrthrychedd yn agwedd feddyliol ddiduedd sy'n caniatáu i archwilwyr mewnol wneud penderfyniadau proffesiynol, cyflawni eu cyfrifoldebau, a chyflawni 'Diben archwilio mewnol' heb gyfaddawdu. Mae swyddogaeth archwilio mewnol wedi'i leoli'n annibynnol yn cefnogi gallu archwilwyr mewnol i gynnal gwrthrychedd.

Safon 2.1 Gwrthrychedd Unigol

Rhaid i archwilwyr mewnol gynnal gwrthrychedd proffesiynol wrth gyflawni pob agwedd o wasanaethau archwilio mewnol. Mae gwrthrychedd proffesiynol yn ei gwneud yn ofynnol i archwilwyr mewnol gymhwyso meddylfryd diduedd a dod i farn yn seiliedig ar asesiad cytbwys o'r holl amgylchiadau perthnasol.

Rhaid i archwilwyr mewnol fod yn ymwybodol o ragfarnau a'u rheoli.

Safon 2.2 Diogelu Gwrthrychedd

Rhaid i archwilwyr mewnol gydnabod ac osgoi neu liniaru amhariadau gwirioneddol, posib a chanfyddedig i wrthrychedd.

Rhaid i archwilwyr mewnol beidio â derbyn unrhyw eitem ddiriaethol neu anniriaethol, megis rhodd, gwobr, ffafr, a allai amharu ar wrthrychedd neu dybio ei fod yn amharu ar wrthrychedd.

Rhaid i archwilwyr mewnol osgoi gwrthdaro buddiannau ac ni ddylent gael eu dylanwadu'n ormodol gan eu buddiannau eu hunain neu fuddiannau eraill, gan gynnwys uwch reolwyr neu eraill mewn sefyllfa awdurdodol, neu gan yr amgylchedd gwleidyddol neu agweddau eraill ar eu hamgylchoedd.

Wrth gyflawni gwasanaethau archwilio mewnol:

- Rhaid i archwilwyr mewnol ymatal rhag asesu gweithgareddau penodol yr oeddent yn gyfrifol amdanynt yn flaenorol. Tybir bod gwrthrychedd yn cael ei amharu os yw archwilydd yn darparu gwasanaethau sicrwydd ar gyfer gweithgaredd yr oedd gan yr archwilydd mewnol gyfrifoldeb amdano yn ystod y 12 mis blaenorol.
- Os yw'r swyddogaeth archwilio mewnol yn darparu gwasanaethau sicrwydd lle’r oedd yn cyflawni gwasanaethau cynghori o'r blaen, rhaid i'r prif weithredwr archwilio gadarnhau nad yw natur y gwasanaethau cynghori yn amharu ar wrthrychedd a rhaid iddo neilltuo adnoddau fel bod gwrthrychedd unigol yn cael ei reoli. Rhaid i ymrwymiadau sicrwydd ar gyfer swyddogaethau y mae'r prif weithredwr archwilio yn gyfrifol amdanynt gael eu goruchwylio gan barti annibynnol y tu allan i'r swyddogaeth archwilio mewnol.
- Os bydd archwilwyr mewnol yn darparu gwasanaethau cynghori sy'n ymwneud â gweithgareddau yr oedd ganddynt gyfrifoldebau blaenorol amdanynt, rhaid iddynt ddatgelu amhariadau posib i'r parti sy'n gofyn am y gwasanaethau cyn derbyn yr ymrwymiad.

Rhaid i'r prif weithredwr archwilio sefydlu methodolegau i fynd i'r afael ag amhariadau ar wrthrychedd. Rhaid i archwilwyr mewnol drafod amhariadau a chymryd camau priodol yn ôl methodolegau perthnasol.

Safon 2.3 Datgelu Amhariadau i Wrthrychedd

Os yw gwrthrychedd yn cael ei amharu mewn gwirionedd neu ymddangosiad, rhaid datgelu manylion yr amhariad yn brydlon i'r partïon priodol.

Os bydd archwilwyr mewnol yn dod yn ymwybodol o amhariad a allai effeithio ar eu gwrthrychedd, rhaid iddynt ddatgelu'r amhariad i'r prif weithredwr archwilio neu oruchwyliwr dynodedig. Os yw'r prif weithredwr archwilio yn penderfynu bod amhariad yn effeithio ar allu archwilydd mewnol i gyflawni dyletswyddau'n wrthrychol, rhaid i'r prif weithredwr archwilio drafod yr amhariad gyda rheolwyr y gweithgaredd dan adolygiad, bwrdd a/neu uwch reolwyr a phenderfynu ar y camau priodol i ddatrys y sefyllfa.

Os darganfyddir amhariad sy'n effeithio ar ddibynadwyedd neu ddibynadwyedd canfyddedig darganfyddiadau, argymhellion a/neu gasgliadau ymgysylltu ar ôl cwblhau ymgysylltiad, rhaid i'r prif weithredwr archwilio drafod y pryderon gyda rheolwyr y gweithgaredd dan adolygiad, y bwrdd, yr uwch reolwyr, a/neu randdeiliaid eraill yr effeithir arnynt a phenderfynu ar y camau priodol i ddatrys y sefyllfaoedd. (Gweler hefyd Safon 11.4 Gwallau a Hepgoriadau.)

Os yw gwrthrychedd y prif weithredwr archwilio yn cael ei amharu mewn gwirionedd neu ymddangosiad, rhaid i'r prif weithredwr archwilio ddatgelu'r amhariad i'r bwrdd. (Gweler hefyd Safon 7.1 Annibyniaeth Sefydliadol.)

Egwyddor 3 Dangos Cymhwysedd

Mae archwilwyr mewnol yn cymhwyso gwybodaeth, sgiliau a galluoedd i gyflawni eu rolau a'u cyfrifoldebau yn llwyddiannus.

Mae dangos cymhwysedd yn gofyn am ddatblygu a chymhwyso'r wybodaeth, y sgiliau a'r galluoedd i ddarparu gwasanaethau archwilio mewnol. Oherwydd bod archwilwyr mewnol yn darparu ystod amrywiol o wasanaethau, mae'r cymwyseddau sydd eu hangen ar bob archwilydd mewnol yn amrywio. Yn ogystal â meddu ar neu gael y cymwyseddau sydd eu hangen i gyflawni gwasanaethau, mae archwilwyr mewnol yn gwella effeithiolrwydd ac ansawdd gwasanaethau trwy fynd ar drywydd datblygiad proffesiynol.

Safon 3.1 Cymhwysedd

Rhaid i archwilwyr mewnol feddu ar neu gael y cymwyseddau i gyflawni eu cyfrifoldebau yn llwyddiannus. Mae'r cymwyseddau gofynnol yn cynnwys y wybodaeth, y sgiliau a'r galluoedd sy'n addas ar gyfer swydd a chyfrifoldebau sy'n gymesur â'u lefel o brofiad. Rhaid i archwilwyr mewnol feddu ar neu ddatblygu gwybodaeth am Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yr IIA.

Rhaid i archwilwyr mewnol gymryd rhan yn y gwasanaethau hynny y mae ganddynt neu y gallant gyflawni'r cymwyseddau angenrheidiol ar eu cyfer.

Mae pob archwilydd mewnol yn gyfrifol am ddatblygu a chymhwyso'r cymwyseddau angenrheidiol i gyflawni eu cyfrifoldebau proffesiynol yn barhaus. Yn ogystal, rhaid i'r prif weithredwr archwilio sicrhau bod y swyddogaeth archwilio mewnol gyda'i gilydd yn meddu ar y cymwyseddau i gyflawni'r gwasanaethau archwilio mewnol a ddisgrifir yn y siarter archwilio mewnol neu raid iddo gael y cymwyseddau angenrheidiol. (Gweler hefyd Safonau 7.2 Cymwysterau Prif Weithredwr Archwilio a 10.2 Rheoli Adnoddau Dynol.)

<u>Safon 3.2 Datblygiad Proffesiynol Parhaus</u>

Rhaid i archwilwyr mewnol gynnal a datblygu eu cymwyseddau yn barhaus i wella effeithiolrwydd ac ansawdd gwasanaethau archwilio mewnol. Rhaid i archwilwyr mewnol fynd ar drywydd datblygiad proffesiynol parhaus gan gynnwys addysg a hyfforddiant. Rhaid i archwilwyr mewnol ymarferol sydd wedi ennill ardystiad archwilio mewnol proffesiynol ddilyn y polisïau addysg broffesiynol barhaus a bodloni'r gofynion sy'n berthnasol i'w hardystiadau.

<u>Egwyddor 4 Ymarfer Gofal Proffesiynol Dyledus</u>

Mae Archwilwyr Mewnol yn cymhwyso gofal proffesiynol dyledus wrth gynllunio a chyflawni gwasanaethau archwilio mewnol.

Mae'r Safonau sy'n ymgorffori gofal proffesiynol priodol yn gofyn am:

- Gydymffurfiaeth â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang.
- Ystyried natur, amgylchiadau a gofynion y gwaith i'w gyflawni.
- Cymhwyso amheuaeth broffesiynol i asesu a gwerthuso gwybodaeth yn feirniadol.

Mae gofal proffesiynol priodol yn gofyn am gynllunio a chyflawni gwasanaethau archwilio mewnol gyda'r diwydrwydd, y farn a'r amheuaeth sydd gan archwilwyr mewnol darbodus a chymwys. Wrth ymarfer gofal proffesiynol dyledus, mae archwilwyr mewnol yn perfformio er budd gorau'r rhai sy'n derbyn gwasanaethau archwilio mewnol ond nid oes disgwyl iddynt fod yn anffaeledig.

<u>Safon 4.1 Cydymffurfio â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang</u>

Rhaid i Archwilwyr Mewnol gynllunio a chyflawni gwasanaethau archwilio mewnol yn unol â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang.

Rhaid sefydlu methodolegau'r swyddogaeth archwilio mewnol, eu dogfennu a'u cynnal yn unol â'r Safonau. Rhaid i archwilwyr mewnol ddilyn methodolegau'r Safonau a'r swyddogaeth archwilio mewnol wrth gynllunio a chyflawni gwasanaethau archwilio mewnol a chyfathrebu canlyniadau.

Os defnyddir y Safonau ar y cyd â'r gofynion a gyhoeddir gan gyrff awdurdodol eraill, rhaid i gyfathrebu archwilio mewnol hefyd nodi'r defnydd o'r gofynion eraill, fel bo'n briodol.

Os yw deddfau neu reoliadau yn gwahardd archwilwyr mewnol neu swyddogaethau archwilio mewnol rhag cydymffurfio ag unrhyw ran o'r Safonau, mae angen cydymffurfio â phob rhan arall o'r Safonau a rhaid gwneud datgeliadau priodol.

Pan nad yw archwilwyr mewnol yn gallu cydymffurfio â gofyniad, rhaid i'r prif weithredwr archwilio ddogfennu a chyfathrebu disgrifiad o'r amgylchiadau, camau amgen a gymerwyd, effaith y camau gweithredu, a'r rhesymeg. Disgrifir gofynion sy'n gysylltiedig â datgelu diffyg cydymffurfiaeth â'r Safonau yn Safonau 8.3 Ansawdd, 12.1 Asesiad Ansawdd Mewnol, a 15.1 Cyfathrebiadau Ymgysylltu Terfynol.

<u>Safon 4.2 Gofal Proffesiynol Dyledus</u>

Rhaid i archwilwyr mewnol ymarfer gofal proffesiynol dyledus trwy asesu natur, amgylchiadau a gofynion y gwasanaethau sydd i'w darparu, gan gynnwys:

- Strategaeth ac amcanion y sefydliad.
- Buddiannau'r rhai y darperir gwasanaethau archwilio mewnol ar eu cyfer a buddiannau rhanddeiliaid eraill.
- Digonolrwydd ac effeithiolrwydd prosesau llywodraethu, rheoli risg a rheolaethau.
- Cost mewn perthynas â manteision posib y gwasanaethau archwilio mewnol sydd i'w cyflawni.
- Maint a phrydlondeb y gwaith sydd ei angen i gyflawni amcanion yr ymgysylltu.
- Cymhlethdod cymharol, materoldeb, neu arwyddocâd risgiau i'r gweithgaredd dan adolygiad.
- Tebygolrwydd o wallau sylweddol, twyll, diffyg cydymffurfio, a risgiau eraill a allai effeithio ar amcanion, gweithrediadau ac adnoddau.
- Defnyddio technegau, offer a thechnoleg briodol.

Safon 4.3 Amheuaeth Broffesiynol

Rhaid i archwilwyr mewnol ymarfer amheuaeth broffesiynol wrth gynllunio a chyflawni gwasanaethau archwilio mewnol.

Er mwyn ymarfer amheuaeth broffesiynol, rhaid i archwilwyr mewnol:

- Gynnal agwedd sy'n cynnwys chwilfrydedd.
- Asesu dibynadwyedd gwybodaeth yn feirniadol.
- Bod yn blaen ac onest wrth godi pryderon a gofyn cwestiynau am wybodaeth anghyson.
- Gofyn am dystiolaeth ychwanegol i ddod i farn am wybodaeth a datganiadau a allai fod yn anghyflawn, anghyson, ffug neu gamarweiniol.

Egwyddor 5 Cadw Cyfrinachedd

Mae Archwilwyr Mewnol yn defnyddio ac yn diogelu gwybodaeth yn briodol.

Oherwydd bod gan archwilwyr mewnol fynediad digyfyngedig i'r data, cofnodion a gwybodaeth arall sy'n angenrheidiol i gyflawni'r mandad archwilio mewnol, maent yn aml yn derbyn gwybodaeth sy'n gyfrinachol, perchnogol a/neu bersonol adnabyddadwy. (Gweler hefyd Egwyddor 6 Awdurdodwyd gan y bwrdd a'i safonau.) Mae hyn yn cynnwys gwybodaeth ar ffurf ffisegol a digidol yn ogystal â gwybodaeth sy'n deillio o gyfathrebu llafar, megis trafodaethau cyfarfodydd ffurfiol neu anffurfiol. Rhaid i archwilwyr mewnol barchu gwerth a pherchnogaeth gwybodaeth y maent yn ei derbyn trwy ei defnyddio at ddibenion proffesiynol yn unig a'i hamddiffyn rhag mynediad neu ddatgelu anawdurdodedig, yn fewnol ac yn allanol.

Safon 5.1 Defnyddio Gwybodaeth

Rhaid i archwilwyr mewnol ddilyn polisïau, gweithdrefnau, deddfau a rheoliadau perthnasol wrth ddefnyddio gwybodaeth. Ni ddylid defnyddio'r wybodaeth er budd personol neu mewn modd sy'n groes neu'n niweidiol i amcanion cyfreithlon a moesegol y sefydliad.

Safon 5.2 Diogelu Gwybodaeth

Rhaid i archwilwyr mewnol fod yn ymwybodol o'u cyfrifoldebau am ddiogelu gwybodaeth a dangos parch at gyfrinachedd, preifatrwydd a pherchnogaeth gwybodaeth a gafwyd wrth gyflawni gwasanaethau archwilio mewnol neu o ganlyniad i berthynas broffesiynol.

Rhaid i archwilwyr mewnol ddeall a chydymffurfio â'r deddfau, rheoliadau, polisïau a gweithdrefnau sy'n gysylltiedig â chyfrinachedd, preifatrwydd gwybodaeth, a diogelwch gwybodaeth sy'n berthnasol i'r sefydliad a'r swyddogaeth archwilio mewnol.

Mae ystyriaethau sy'n benodol berthnasol i'r swyddogaeth archwilio mewnol yn cynnwys:

- Dal, cadw a gwaredu cofnodion ymgysylltu.
- Rhyddhau cofnodion ymgysylltu i bartïon mewnol ac allanol.
- Trin gwybodaeth gyfrinachol, mynediad at, neu gopïau o wybodaeth gyfrinachol pan nad oes ei hangen mwyach.

Rhaid i archwilwyr mewnol beidio â datgelu gwybodaeth gyfrinachol i bartïon anawdurdodedig oni bai bod cyfrifoldeb cyfreithiol neu broffesiynol i wneud hynny.

Rhaid i archwilwyr mewnol reoli'r risg o ddatgelu gwybodaeth yn anfwriadol.

Rhaid i'r prif weithredwr archwilio sicrhau bod y swyddogaeth archwilio mewnol a'r unigolion sy'n cynorthwyo'r swyddogaeth archwilio mewnol yn cadw at yr un gofynion diogelu.

Y Nodyn Cymhwyso: Mae Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU yn darparu cyd-destun cyffredinol pellach ar gyfer sector cyhoeddus y DU. Mae'r Safonau yn gyffredinol a Safon 1.2 (Disgwyliadau Moesegol Sefydliad) yn disgrifio'n benodol bwysigrwydd archwilwyr mewnol sy'n annog a hyrwyddo diwylliant sy'n seiliedig ar foeseg ochr yn ochr â chadw at ddisgwyliadau moesegol eu sefydliad eu hunain. Mae'r angen hwn am ymddygiad moesegol yn arbennig o berthnasol yn sector cyhoeddus y DU lle mae'r rhai sy'n darparu gwasanaethau cyhoeddus yn weision i'r cyhoedd ac yn stiwardiaid adnoddau cyhoeddus. Mae'r llywodraeth wedi nodi Saith Egwyddor Bywyd Cyhoeddus (a elwir hefyd yn 'Egwyddorion Nolan') sy'n berthnasol i bob gwas cyhoeddus (gan gynnwys contractwyr sy'n gweithio yn y gwasanaeth cyhoeddus).

Saith Egwyddor Bywyd Cyhoeddus

- **Anhunanoldeb**: Dylai deiliaid swyddi cyhoeddus weithredu er budd y cyhoedd a hynny'n unig.
- **Uniondeb:** Ni ddylai deiliaid swyddi cyhoeddus roi eu hunain dan unrhyw ymrwymiad i unigolion neu sefydliadau allanol a allai geisio, yn amhriodol, ddylanwadu arnynt wrth iddynt gyflawni eu dyletswyddau swyddogol. Ni ddylent weithredu na gwneud penderfyniadau er mwyn ennill buddion ariannol neu fuddion materol eraill iddyn nhw eu hunain, eu teulu neu eu ffrindiau. Rhaid iddynt ddatgan a datrys unrhyw fuddiannau a pherthnasoedd.

- **Gwrthrychedd:** Rhaid i ddeiliaid swyddi cyhoeddus weithredu a chymryd penderfyniadau yn ddi-duedd, yn deg ac ar sail teilyngdod, gan ddefnyddio'r dystiolaeth orau a heb gamwahaniaethu na rhagfarn.
- **Atebolrwydd:** Mae deiliaid swyddi cyhoeddus yn atebol i'r cyhoedd am eu penderfyniadau a'u gweithredoedd a rhaid iddynt gyflwyno eu hunain i'r craffu angenrheidiol i sicrhau hyn.
- **Bod yn agored:** Dylai deiliaid swyddi cyhoeddus weithredu a gwneud penderfyniadau mewn modd agored a thryloyw. Ni ddylent gadw gwybodaeth rhag y cyhoedd oni bai bod rhesymau amlwg a chyfreithlon dros wneud hynny.
- **Gonestrwydd:** Dylai deiliaid swyddi cyhoeddus fod yn onest.
- **Arweinyddiaeth:** Dylai deiliaid swyddi cyhoeddus arddangos yr egwyddorion hyn yn eu hymddygiad eu hunain a thrin eraill gyda pharch. Dylent hyrwyddo a chefnogi'r egwyddorion yn weithredol a herio ymddygiad gwael lle bynnag y mae'n digwydd.

Rhaid i archwilwyr mewnol sy'n gweithio yn sector cyhoeddus y DU gymhwyso'r rhain ochr yn ochr â'r holl fframweithiau moesegol perthnasol eraill.